

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا
منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به اینکه عالم محضر خداوند است و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه و دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری ما دانشجویان و اعضای هیات علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم. اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- 1- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضوع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائب های غیر علمی می پالایند.
- 2- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال تجهیزات و منابع در اختیار.
- 3- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آنبه همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- 4- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- 5- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- 6- اصل راز داری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان ها و کشورهای و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- 7- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- 8- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- 9- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

امضاء پژوهشگر:

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده اقتصاد و حسابداری
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش :
علوم اقتصادی

عنوان :
بررسی راهکارهای توسعه گردشگری در استان آذربایجان غربی

استاد راهنما :
دکتر محمدعلی خطیب سمنانی

استاد مشاور :
دکتر بیژن باصری

پژوهشگر :
منصوره فتحی

پاییز 1391

تقدیم به پدر و مادر عزیزه،
آنان که دوستشان دارم و دوستم دارند؛

و

همسر مهربانم، که با صداقتی بی پایان به انبساط و انتشار
مهربانی و زلالی کمر بسته است.

تشکر و قدردانی :

از استاد فرهیخته و بزرگواری جناب آقای دکتر خطیب سمنانی و جناب آقای دکتر باصری که با همفکری‌ها و نظرات ارزشمندشان مرا یاری کردند سپاسگزارم. بر خود لازم می‌دانم از استاد محترم داور، جناب آقای دکتر مؤمنی‌زاده که با مساعدت‌هایشان سبب بهبود و ارتقاء این رساله شدند، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از راهنمایان و کمک‌های ارزشمند سرکار خانم دکتر ندا بیات و سرکار خانم دکتر فیاضی نیز سپاسگزارم.

از خانواده عزیزم که در طی دوران تحصیل آسمان پروازم بودند و از کلیه دوستانم که مهربانی‌ها و حمایت‌هایشان همیشه باعث دلگرمی‌ام بوده و هست نیز صمیمانه متشکرم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب منصوره فتحی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی 89093681200 در رشته اقتصاد که در تاریخ 91/07/23 از پایان نامه خود تحت عنوان :

بررسی راهکارهای توسعه‌ی گردشگری در استان آذربایجان غربی

با کسب نمره 18.75 و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

1- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و روبه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

2- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

3- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و .... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

4- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی : منصوره فتحی

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

در تاریخ : 1391/07/23

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم منصوره فتحی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره 18.75 بحروف هجده و هفتاد و پنج صدم و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما :

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات طرح

3	1-1 بیان مسئله .....
4	2-1 هدفهای تحقیق .....
4	3-1 اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن .....
5	4-1 سوالات و فرضیه های تحقیق .....
	- سوالات تحقیق
	- فرضیه ی تحقیق
5	5-1 مدل تحقیق .....
6	6-1 تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی .....
7	7-1 روش تحقیق .....
7	8-1 قلمرو تحقیق .....
8	1-9 جامعه و حجم نمونه .....
8	1-10 محدودیت ها و مشکلات تحقیق .....

فصل دوم: مطالعات نظری

مقدمه

11	1-2 تعاریف و گرایشها در گردشگری .....
11	1-1-2 انواع گردشگری .....
18	2-1-2 فعالیت گردشگری و محصولات .....
19	2-2 اقتصاد گردشگری .....
20	1-2-2 تقاضا در گردشگری .....
21	2-2-2 انواع متغیرهای موثر بر تقاضای گردشگری .....
26	3-2-2 عرضه ی گردشگری .....
26	1-3-2-2 موانع ورود بنگاهها به بخش عرضه .....

27	..... 2-3-2-2 هزینه ها و ماهیت عمومی عرضه گردشگری
28	..... 3-3-2-2 کشش عرضه
28	..... 4-3-2-2 عوامل انتقال منحنی عرضه
29	..... 5-3-2-2 جاذبه های طبیعی و تاریخی
30	..... 6-3-2-2 کنترل عرضه
31	..... 4-2-2 تاثیر گردشگری بر اقتصاد
32	..... 1-4-2-2 گردشگری و درآمد ملی
33	..... 2-4-2-2 گردشگری و تولید ناخالص ملی
35	..... 3-4-2-2 گردشگری و اشتغال
36	..... 4-4-2-2 گردشگری و تراز پرداختها
37	..... 5-2-2 گردشگری و توسعه
41	..... 6-2-2 نقش اقتصادی دولت
44	..... 7-2-2 سرمایه گذاری در گردشگری
46	..... 1-7-2-2 منابع تامین سرمایه
47	..... 2-7-2-2 عوامل موثر بر بازده و آینده ی سرمایه گذاری
48	..... 3-7-2-2 ریسک بالای سرمایه گذاری
50	..... 3-2 بازاریابی گردشگری
53	..... 4-2 سابقه ی تحقیقات و مطالعات انجام گرفته
54	..... 1-4-2 تحقیقات انجام شده در داخل کشور
62	..... 2-4-2 تحقیقات انجام شده در خارج از کشور

نتیجه گیری

فصل سوم: بررسی وضعیت گردشگری در آذربایجان غربی

مقدمه

72	..... 1-3 تاریخچه گردشگری در جهان
73	..... 2-3 اقتصاد گردشگری در جهان
74	..... 3-3 گردشگری در ایران
74	..... 1-3-3 تاریخچه ی گردشگری در ایران

77	..... منابع گردشگری در ایران	2-3-3
78	..... سهم ایران از درآمد گردشگری	3-3-3
79	..... آمار گردشگران ایران	4-3-3
80	..... زیر ساختهای گردشگری در ایران	5-3-3
82	..... آثار گردشگری بر اقتصاد ایران	6-3-3
83	..... گردشگری در آذربایجان غربی	4-3
84	..... برخی از جاذبه های گردشگری آذربایجان غربی	1-4-3
94	..... زیر ساختهای گردشگری در آذربایجان غربی	2-4-3
96	..... تاثیرات گردشگری بر اقتصاد آذربایجان غربی	2-4-3

نتیجه گیری

فصل چهارم: متدلوژی تحقیق و تجزیه و تحلیل نتایج

مقدمه

101	..... روش تحقیق	1-4
102	..... جامعه آماری	2-4
102	..... حجم نمونه و روش اندازه گیری	3-4
102	..... ابزار جمع آوری اطلاعات	4-4
103	..... روش تجزیه و تحلیل داده ها	5-4

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

مقدمه

108	..... نتیجه گیری	1-5
109	..... پیشنهادات	2-5
111	..... منابع تحقیق	

فهرست جدول ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
25	جدول 1-2
52	جدول 2-2
79	جدول 1-3
82	جدول 2-3
95	جدول 3-3
95	جدول 4-3
97	جدول 5-3
104	جدول 1-4

فهرست نمودارها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
16	1-2 نمودار .....
22	2-2 نمودار .....
23	3-2 نمودار .....
27	4-2 نمودار .....
81	1-3 نمودار .....

فهرست شکل ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
16	1-2 شکل .....
39	2-2 شکل .....

چکیده

توریسم بعنوان پدیده ای با سودآوری فراوان، به همراه گسترش تکنولوژی ارتباطات، در وضعیت فعلی جهان از چنان جایگاهی برخوردار گردیده است که از آن بعنوان صنعت توریسم یاد میشود. گردشگری برای ایران، که وابستگی شدیدی به درآمدهای نفتی دارد میتواند راه نجات خوبی باشد، چراکه جذابیتها و قابلیتهای ایران آنقدر فراوان است که حتی بسیاری از ایرانیها پی به آنها نبرده اند. هدف این تحقیق معرفی توانمندیهای گردشگری استان آذربایجان غربی و شناخت عوامل تاثیرگذار بر گردشگری بعنوان راهکارهایی در جهت توسعه ی گردشگری در استان آذربایجان غربی است. در مطالعه ی حاضر برای بررسی تاثیر سرمایه گذاری بر گردشگری مدلی برآورد شده است که در آن تعداد گردشگران بعنوان متغیر وابسته و سرمایه گذاری با دو دوره وقفه، تعداد گردشگران دوره ی قبل، درآمد سرانه و سطح قیمتها بعنوان متغیرهای توضیحی مدل در نظر گرفته شده اند. مقدار R^2 برابر با 0.81 است، به این مفهوم که سرمایه گذاری، سطح قیمتها و تعداد گردشگران دوره ی قبل 81 درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح میدهند، مقدار بالای آماره ی آزمون F و همچنین احتمال صفر مربوط به آن نشان از معناداری کل رگرسیون دارد. با بررسی مدل مشخص شد که سرمایه گذاری تاثیرات مثبتی بر تعداد گردشگران دارد و این فرضیه ی تحقیق را ثابت میکند.

واژگان کلیدی: گردشگری، آذربایجان غربی، سرمایه گذاری، سطح قیمتها، درآمد سرانه

فصل اول: کلیات طرح

1-1 بیان مسئله

جمعیت آذربایجان غربی بر اساس آخرین سرشماری 2873459 نفر بوده، شهرستان ارومیه مرکز استان آذربایجان غربی در جلگه ای، در کنار دریاچه لاجوردی به همین نام گسترده شده است. زمینهای بارور ارومیه با آب و هوای مساعد و واقع شدن آن در معبر قفقاز، ارمنستان، آسیای صغیر و بین النهرین از یک سو و قرارگرفتن آن در کنار دریاچه ارومیه از سوی دیگر وضع ویژه ای به چهره این شهرستان بخشیده است. این شهرستان بیش از سایر نقاط ایران مورد توجه ملل پیش از تاریخ قرار گرفته است و شاهد آن تپه های متعدد باستانی می باشد. از لحاظ تعداد نقاط دیدنی، شاید کمتر استانی در ایران قدرت رقابت با آذربایجان غربی را داشته باشد. وجود آثار باستانی همچون تخت سلیمان، تپه حسن لو، قره کلیسا و... با قدمت بسیار طولانی، نشان از تمدن کهن این منطقه از کشور عزیزمان دارد. از جذابیتهای طبیعی این استان میتوان به آبشارها، کوهها، جنگلها، رودها، دریاچه، تالابهای زیبا، دشتهای و چشمه های معدنی اشاره کرد.

این استان یکی از مناطق مستعد کشاورزی است. علاوه بر این وجود ایلات و عشایر در دامداری استان نقش قابل توجهی دارد. این استان از نظر اکتشاف و بهره برداری منابع معدنی نسبت به سایر استانها در وضع مطلوبی قرار ندارد. بررسی ترکیب کارگاههای موجود استان نیز نشان می دهد که دو گروه صنعتی کانیهای غیرفلزی و غذایی - دارویی در بین سایر صنایع بالاترین تعداد میزان اشتغال را دارد، با این وجود طبق آمار سال 89، نرخ بیکاری در این استان 8.9 درصد بوده است که باتوجه به قابلیت های استان رقم بالایی است. صنعت گردشگری بعنوان صنعتی که افق روشنی را پیش رو دارد میتواند کمک شایانی به توسعه ی استان و رفع مشکل بیکاری در استان بکند اما با وجود توانمندیهای بالقوه و بالفعل و جذابیت های استان، سرمایه گذاری اندکی در زمینه ی جهانگردی و زیرساخت های این صنعت در این استان صورت گرفته است. طبق آمار ارائه شده توسط استانداری این استان، در بهار سال 89 تعداد گردشگران

استان بالغ بر پانصد هزار نفر بوده است که بخشی از مسافران با مشکل اسکان روبرو بوده اند. بدیهی است که این مشکلات صنعت گردشگری را در جذب گردشگران با مشکل مواجه میکند. حال سوال پیش رو اینست که با توجه به عوامل تاثیرگذار بر گردشگری چه راهکارهایی را میتوان در جهت توسعه ی صنعت گردشگری پیشنهاد داد؟

2-1) اهداف تحقیق

1. شناخت توانمندیهای گردشگری در استان آذربایجان غربی.
2. شناخت عوامل تاثیرگذار بر افزایش تقاضای گردشگری.

3-1) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

امروزه صنعت جهانگردی یکی از صنایع مهم در پیشرفت و توسعه جوامع بشمار میآید. چرا که این صنعت علاوه بر تامین منابع ارزی مورد نیاز هر کشور میتواند زمینه سرمایه گذاری داخلی و خارجی بیشتر و ارتقای سطح فرهنگی و رفاهی هر منطقه را فراهم آورد. ایران جزو ده کشور ردیف اولی است که دارای آثار باستانی، تاریخی، مذهبی و طبیعی است. برای رها شدن از وابستگی یک طرفه به اقتصاد جهانی و مصون ماندن از نوسانات شدید قیمت نفت میتوان از صنعت جهانگردی کمک گرفت. در سال 1390 تعداد جهانگردان وارد شده به ایران 3294126 نفر بوده است که نسبت به گردشگران ایرانی که به کشورهای دیگر سفر میکنند تعداد کمی است. ضرورت ایجاب میکند تا یا شناخت استعدادها و توانمندیهای این صنعت در هر منطقه گامی در جهت توسعه آن برداشته شود. استان آذربایجان غربی به لحاظ جاذبه های طبیعی و تاریخی یکی از مهمترین مراکز گردشگری کشور بشمار میآید.

انگیزه این تحقیق شناخت و معرفی جاذبه ها و توانمندیهای استان آذربایجان غربی و چگونگی استفاده از این جاذبه ها در جهت توسعه صنعت توریسم و پیشرفت استان است.

4-1) سوالات و فرضیه های تحقیق

- سوال

آیا رابطه ی معناداری بین افزایش سرمایه گذاری (بعنوان یکی از راهکارهای توسعه ی این صنعت) در بخش گردشگری و توسعه صنعت توریسم در بلند مدت وجود دارد؟

- فرضیه

افزایش سرمایه گذاری بعنوان یکی از عوامل تاثیر گذار در بخش گردشگری میتواند زمینه را جهت توسعه صنعت توریسم در استان فراهم سازد و یکی از راهکارهای توسعه ی صنعت گردشگری محسوب بشود.

5-1) مدل تحقیق

مدلسازی را با استفاده از داده های سری زمانی انجام میدهم. با استفاده از روش حداقل مربعات مدلسازی را انجام داده ایم. در این تحقیق به بررسی ارتباط میزان سرمایه گذاری با تعداد گردشگران داخلی و خارجی میپردازیم. چون داده های مربوط به سرمایه گذاری بطور دقیق مشخص نیست بالاخص سرمایه گذاری بخش خصوصی، بجای میزان سرمایه گذاری از اعتبارات سرمایه ای سازمان گردشگری استفاده شده است و برای متغیر سطح قیمتها از نرخ تورم استفاده شده است.

مدل تحقیق به صورت زیر بدست آمده است:

$$T = 458.8 + 0.012 I - 8.3 P + 0.0001 \text{ GNI}(-1) - 103.4 D2 + 0.53 \text{ AR}(1)$$

$$\text{S.E: } (161.75) \quad (0.004) \quad (2.194) \quad (3.26) \quad (31.5) \quad (0.14) \quad R^2 = 0.81$$

$$\text{t-Stat: } (2.83) \quad (2.73) \quad (-3.78) \quad (3.49) \quad (-3.28) \quad (3.56) \quad \text{D.W} = 1.64$$

i: سرمایه گذاری

p: قیمت

D2: متغیر دامی جنگ عراق و امریکا

AR(1): تعداد گردشگران با یک دوره وقفه

t: تعداد گردشگر

Gni: درآمد سرانه هر ایرانی

که در مدل تمام متغیرها معنی دارند. سرمایه گذاری، تاثیر مثبتی بر تعداد گردشگران دارد که این فرضیه‌ی تحقیق را اثبات میکند.

6-1) تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی

- گردشگر¹: به کسی اطلاق میشود که بیشتر از 24 ساعت از وطن خود دور بشود و در جایی اقامت کند به شرطی که هدفش از سفر کسب درآمد نباشد.

- تعداد گردشگران دوره ی قبل: گردشگران دوره ی قبل بازاریابان بسیار خوبی برای کالای گردشگری هستند، این بازاریابی بدون صرف هیچ هزینه ای صورت میپذیرد و تاثیر بسزایی در افزایش تعداد گردشگران دارد.

- سرمایه گذاری²: سرمایه گذاری مقدار خریداری شده از کالاها در واحدزمان است که مصرف نمی شوند و برای تولید آینده استفاده می شوند برای نمونه راه آهن یا ساختمان کارخانه.

به عبارتی سرمایه گذار در حال حاضر، ارزش مشخصی را فدا می کند تا در قبال آن در آینده ارزش خاصی که مورد نظرش است بدست آورد؛

---

¹ tourist
² Investment

- تورم³: تورم به معنی افزایش سطح عمومی قیمت‌ها در اقتصاد است.
- درآمد سرانه⁴: میزان درآمدی که به ازاء افراد هر کشور محاسبه می‌شود. GNP واقعی تقسیم بر جمعیت یک کشور درآمد سرانه آن کشور را به ما نشان می‌دهد.

7-1) روش تحقیق

در تحقیق سعی شده است که پس از ارائه تعریفی دقیق از صنعت گردشگری و استخراج مبانی نظری اقتصادی و فرهنگی بحث، به کمک مطالعات کتابخانه‌ای، به بررسی توانمندیهای بالقوه استان آذربایجان پرداخته شود و بر این اساس به چگونگی استفاده از این توانمندیها در جهت توسعه ی صنعت توریسم پرداخته شود. تحقیق تلفیقی از روشهای توصیفی و استنتاجی است. برای مدلسازی تحقیق از نرم افزار Eviews و داده های سری زمانی استفاده شده و مدلسازی به روش حداقل مربعات صورت گرفته که نتایج معناداری را نیز در پی داشته است.

8-1) قلمرو تحقیق

امروزه گردشگری در شمار سه صنعت مهم دنیا چه به لحاظ تولید و چه از نظر اشتغال قرار میگیرد بهمین دلیل است که توسعه این صنعت در دستورکار بسیاری از کشورهای دنیا قرار گرفته است. بر مبنای آمار سازمان گردشگری جهانی در سال 2011 میلادی، بطور مستقیم، 2 تریلیون دلار از درآمد کشورهای دنیا از بخش گردشگری تامین میشود و در همان سال 98 میلیون شغل بطور مستقیم در این صنعت وجود داشت. بررسی تاثیرات مستقیم و غیر مستقیم صنعت گردشگری نشان داده است که در سال 2011، 6.3 تریلیون دلار امریکا از تولید ناخالص داخلی جهان، 255 میلیون شغل، 743 بلیون دلار امریکا در سرمایه گذاری و 1.2 تریلیون دلار امریکا در صادرات در بخش گردشگری تامین شده است؛

---

³ Inflation

⁴ Per Capita Income

که این آمار، 9 درصد از تولید ناخالص داخلی، یک شغل از هر 12 شغل، 5 درصد سرمایه گذاری و 5 درصد صادرات را شامل میشود.

ایران از نظر جاذبه های تاریخی در رده 10 کشور اول جهان و از نظر جاذبه های طبیعی یا به اصطلاح اکوتوریسمی و صنایع دستی بسیار متنوع در رده 5 کشور نخست جهان قرار دارد که این امر بسترهای بالقوه مناسبی را برای توسعه ی صنعت گردشگری در ایران فراهم آورده است.

مطالعات نشان میدهد که بازده کشورمان در این صنعت بالاخص در عرصه بین المللی جذب گردشگران و کسب درآمد به رغم وجود قابلیتهای طبیعی و فرهنگی مطرح در سطح جهانی بسیار پایین است، بطوریکه در سال 89 درآمد کشورهای دیگر از گردشگران ایرانی 5.2 برابر درآمد ایران از گردشگران ایرانی بوده است، که این مطلب نشان از ضعف کشورمان در جذب گردشگران دارد. از اینرو ضرورت ایجاد میکند تا مطالعات بیشتری در زمینه ی این صنعت ارزآور صورت پذیرد.

9-1) جامعه و حجم نمونه

استان آذربایجان غربی، آمار و اطلاعات از فصل بهار سال 1376 تا فصل زمستان سال 1389 جمع آوری شده اند.

10-1) محدودیت ها و مشکلات تحقیق

- بدلیل اینکه سازمان گردشگری فعالیت جدی خود را طی سالهای اخیر در پیش گرفته آمار و اطلاعات مربوط به این سازمان قدمت کمی دارد که باعث سخت تر کردن مدلسازی می شود.